

olarak Kur'an'daki va'd ve va'id âyetlerini okurken buldular ve alıp Sâmerâ'ya götürdüler (848).

Hayatının geri kalan kısmını burada gözetim altında geçiren Ali el-Hâdî, bununla birlikte şehir içinde serbest dolaşıp üst seviyedeki kimselerle görüşebiliyor, halifeden yardım görüyor ve taraftarlarıyla temas kurabiliyordu. Sâmerâ'da ölen Ali el-Hâdî ikamet ettiği eve defnedildi. Şiîler onun, Halife Mu'tez veya Mu'ternid tarafından zehirlendiğini iddia ederler ve genç yaşta ölmesini buna delil gösterirler.

Âlim, müttaki, cömert ve zâhid bir kişi olan Ali el-Hâdî'ye Şiî rivayetlerde, çok sayıda yabancı dil bilmesi, beklenmedik fırtınaları ve bazı insanların vefatını önceden haber vermesi, avucuna aldığı taş parçalarının altına dönüşmesi gibi kerametler atfedilir. Ali el-Hâdî'ye üç risâle nisbet edilir: 1. *Risâle fi'r-red 'alâ ehli'l-cebr ve't-tefvîz*. Cebrîyye ile Kaderîyye'nin tenkit edildiği bu risâle İbn Şu'be'nin *Tuhafü'l-'uqûl* adlı eseri içinde yayımlanmıştır (Beyrut 1969). 2. *Kıṭ'a min aḥkâmî'd-dîn*. Fıkha dair olan bu risâleyi Şehrâşûb, *Mükâtebetü'r-ricâl 'ani'l-'Askeriyyin* adlı eserinde nakletmiştir. 3. *Mübâḥaṣâtü Yahyâ b. Eksem*. Bu risâle de İbn Şu'be'nin *Tuhafü'l-'uqûl*'ünde mevcuttur.

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'kûbî, *Târîh*, II, 484, 503; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 93-94, 171; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XII, 56; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, V, 189; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 272-273; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 15; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 128-129; *Â'yânü's-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, II, 36-40; E. Ruhi Fiğlalı, *İmâmîyye Şası*, İstanbul 1984, s. 169-170; B. Lewis, "al-'Askari", *El²* (İng.), I, 713; Murtazâ Hüseyin Fâzıl, "Ali b. Muhammed", *UDMİ*, XIV/2, s. 93-97; W. Madelung, "Ali al-Hâdî", *Elr.*, I, 861-862.

AHMET SAİM KILAVUZ

ALİ el-HAFİF

(على الحفیف)

(1891-1978)

Çağdaş Mısırlı hukukçu.

Ali Muhammed el-Hafif, Menûfiye'ye bağlı Şühedâ köyünde doğdu. İlk öğrenimini burada gördü ve Kur'an-ı Kerim'i ezberledi. 1903'te Ezher'e girdi. Üç yıl burada okuduktan sonra Medresetü'l-kazâi's-şer'i'ye geçti. 1915'te buradan mezun olarak aynı okula hoca tayin edildi. Altı sene bu görevde kaldı. 1921'de

şer'iyye mahkemesi kadısı, sekiz yıl sürdürdüğü bu görevden sonra Vakıflar Bakanlığı'nda avukat, daha sonra da mes-cidler müdürü oldu. 1939'da üniversiteye geçti ve Kahire Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde yardımcı profesör olarak göreve başladı. 1944'te profesör oldu ve emekliliğine kadar (1951) bu görevde kaldı. Emekli olduktan sonra da aynı fakültenin yüksek lisans bölümünde derslerine devam etti.

Ali el-Hafif 1953 yılında Yüksek Arap Araştırmaları Enstitüsü'nde (Ma'hedü'd-dirâsati'l-Arabiyyeti'l-âliye) çalışmaya başladı ve ölümünden kısa bir süre öncesi-ne kadar buradaki çalışmalarını sürdürdü. 1962'de kurulan İslâm Araştırmaları Akademisi'ne (Mecmau'l-buhûsi'l-İslâmiyye) aynı yıl, Ezher Yüce Meclisi'ne de 1967'de üye oldu. Bağdat ve Hartum üniversitelerinde misafir profesör olarak ders verdi. Daha sonra Mevsuatü'l-fıkhi'l-İslâmî (İslâm fıkıh ansiklopedisi) ve ahvâl-i şahsiyye kanunu tasarısı hazırlık komisyonuna, 1969'da da Mısır Dil Akademisi'ne (Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye) üye seçildi. Akademinin özellikle kanun ve şeriat komisyonundaki çalışmalarına katılarak hukuk terimlerinin tesbitinde büyük yardımları oldu. 1976 yılında sosyal ilimlerde devlet takdir ödülünü kazanan Ali el-Hafif Kasım 1978'de vefat etti.

Bilhassa özel hukuk alanındaki çalışmalarıyla dikkati çeken Ali el-Hafif, İslâm hukuku nazariyesi ve tatbikatındaki hizmetleriyle çağdaş Mısır hukukçularının önde gelenleri arasında yer alır.

Eserleri. *el-Hilâfe; eş-Şerikât fi'l-fıkhi'l-İslâmî; Nazariyyetü'n-niyâbe 'ani'l-gayr; el-Hak ve'z-zimme; Aḥkâmü'l-mu'âmelâti's-şer'iyye; Esbâbü ihtilâ-fi'l-fukahâ; ed-Damân fi'l-fıkhi'l-İslâmî* (Bulak 1971-1973; Kahire 1985); *el-Mülkiyye fi's-şer'i'ati'l-İslâmiyye; el-Bey' fi'l-Kitâb ve's-Sünne; el-İrâdetü'l-münferide fi'l-fıkhi'l-İslâmî; Aḥkâ-*

mül'vaşiyye; eş-Şerike ve'l-hukûku'l-müte'allikâtü bihâ; Fıraḡu'z-zevâc.

Tamamı basılı olan bu eserlerin yanı sıra Ali el-Hafif'in başta *Mecelletü'l-kânün ve'l-iktisâd* olmak üzere çeşitli dergilerde yayımlanmış ilmî makaleleri ve *Mevsû'atü'l-fıkhi'l-İslâmî*'de yer alan ansiklopedi maddeleri bulunmaktadır (bk. Ali el-Hafif, s. 169-170).

BİBLİYOGRAFYA :

İbrâhim Medkûr, *Ma'a'l-Hâlidîn*, Kahire 1401/1981, s. 187-188; Ebû Bekir Abdürrez-zâk, *Ebû Zehre: İmâmü 'aşrih*, Kahire 1985, s. 28; Muhammed Mehdi Allâm, *el-Mecma' iyyûn ft ḥamsine 'âmen*, Kahire 1406/1986, s. 204-205; Ali el-Hafif, "Ali el-Hafif", *MMLA*, XLV (1980), s. 168-178.

M. AKİF AYDIN

ALİ b. HAMZA el-KİSÂİ

(bk. KİSÂİ, Ali b. Hamza).

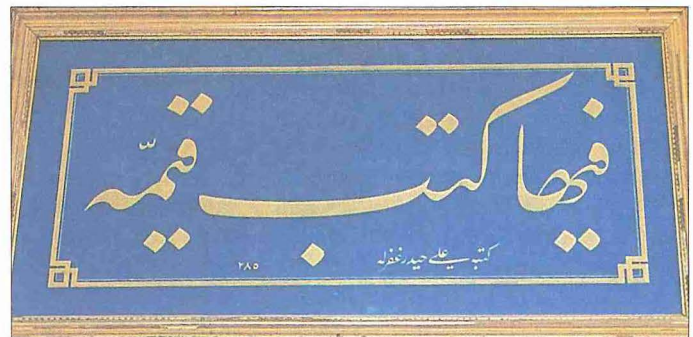
ALİ HAYDAR BEY

(1802-1870)

Türk hattatı.

İstanbul'da doğdu. Sudûrdan Abdülkadir Bey'in oğlu, Sultan III. Selim devri sadrazamlarından Melek Mehmed Paşa'nın torunudur. Bu sebeple yazılarında bazan Hafid-i Melek Paşa imzasını kullanırdı. Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi'den ta'lik hattını öğrenerek icâzet aldı. Sırasıyla müderris, Galata kadısı ve Filibe mollası oldu. Mekke ve İstanbul pâyelerini aldıktan sonra 1868'de İstanbul kadılığına getirildi. 28 Rebîulelvel 1287'de (28 Haziran 1870) vefat etti ve Yahyâ Efendi Dergâhı haziresine defnedildi. Kabir kitâbesini talebesi Sâmî Efendi yazmıştır.

Ali Haydar Bey'in müze ve koleksiyonlardaki eserlerinden başka Dolmabahçe ve Ortaköy camileri ile Kasımpaşa Mev-

Ali Haydar
Bey'in
celî-ta'lik
zerendûd
bir levhası

(İÜ Ktp., nr. 42581)

levîhanesi, Selmiye Kışlası ve Kabataş Rıhtımı kitâbeleri taşâ mahkûk yazıları arasında sayılabilir. Kendisinden ta'lik meşkedenler arasında Çarşambalı Ârif Bey ve Sâmî Efendi başta gelir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sicill-i Osmânî, III, 572; İbnülemin, *Son Hattatlar*, s. 546; M. Uğur Derman, *Türk Hat Sanatının Şâheserleri*, İstanbul 1982, nr. 39.

M. UĞUR DERMAN

ALİ HAYDAR EFENDİ, Büyük

(1837-1903)

Son dönem

Osmanlı hukukçularından.

Haydar Molla veya Büyük Haydar Efendi diye bilinir. Çağdaşı ve *Mecelle* şârihi Ali Haydar Efendi'yle karıştırılmaması için yaşça büyük olmasından dolayı bu isimle anılmış olmalıdır. Annesi, Şeyh Nasûhî Efendi soyundan geldiğinden Nasûhîzâde diye de bilinmektedir.

İstanbul'da doğdu. Kısmet-i Askeriyye Mahkemesi kâtiplerinden Mehmed Nûman Efendi'nin oğludur. Sıbyan mektebinde okudu. Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledi; Dârülmâârif ve Muallimhâne-i Nüvâb'ı bitirdi. Fâtih Camii'nde Rusçuklu Mustafa Efendi'nin derslerine devam etti. Onun ölümü üzerine Hâfız Şâkir Efendi ve Tikveşli Yûsuf Efendi'den okuyarak icâzet aldı. Şeyh Galib Efendi'den usûl-i fıkıh tahsil etti. Bu arada muhtelif hocalardan da coğrafya, cebir, geometri, hikmet-i tabîyye, kimya ve nazârî teşrih dersleri okudu.

1274'te (1857-58) Muallimhâne-i Nüvâb'ın müdür muavinliğine, 1280'de de (1863-64) fıkıh ve ferâiz hocalığına tayin edildi. Daha sonra Bosna ve yöresi adliye müfettişliğinde, Bosna, Tuna ve İzmir kadılıklarında ve Dîvân-ı Temyiz başkanlığında bulundu. Meclis-i Tedkîkât-ı Şer'iyye üyeliği ve 1878'de ikinci defa İzmir kadılığı yaptı. 1880'de vakıfların idare ve islahı memurluğuyla Doğu Rumeli'ye gönderildi. 1299'da (1881-82) Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi üyeliğine, Hukuk Mektebi *Mecelle* muallimliğine ve *Mecelle* Cemiyeti âzâlığına tayin edildi ve cemiyetin son zamanlarındaki toplantılarına iştirak etti (bk. İbnülemin, s. 587; Ebû'l-Ulâ Mardin, s. 9). 24 Kasım 1884'te Meclis-i Kebîr-i Maârif başkanlığına getirildi ve ölünceye kadar bu görevde kaldı. Temmuz 1886'da kendisine Anadolu kazaskerliği pâyesı verildi. Bu

vazifesine ilâve olarak 1890 yılında Doğu Rumeli İslâm cemaatleri nâzırlığı da uhdesine verilen Ali Haydar Efendi 27 Kasım 1903'te vefat etti ve Nasûhî Efendi Türbesi hazîresine defnedildi.

Ali Haydar Efendi edip, şair ve fakih-tir. Bir divan teşkil edecek kadar şiirleri varsa da asıl şöhreti fıkıh ve özellikle usûl-i fıkıh alanındadır. Hukuk Mektebi'nde vermiş olduğu usûl-i fıkıh derslerinin bir bölümü ilk defa 1307'de taşbaskı olarak neşredilmiştir. Daha sonra yine burada vermiş olduğu dersler talebesi Hacı Âdil Bey tarafından tesbit edilmiş ve 1326'da *Sırat-ı Müstakîm* mecmuasının ilâvesi olarak neşredilmiştir. 558 sayfa olan eser, sahasında Türkçe yazılan ilk eserlerden biri olması bakımından önemlidir. Kitap daha sonra yeni harflerle de basılmıştır (*Usûl-i Fıkıh Dersleri*, İstanbul 1966). Bundan başka Romanya, Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan, Bosna-Hersek ve Karadağ'da bulunan müslümanların mezhepleriyle ilgili bir risâlesi ile yine Doğu Rumeli ve Bulgaristan'daki müslümanların vakıfları, müftüleri ve cemaat meclisleri hakkında kaleme aldığı bir tâlimatnâme de neşredilmiştir. Talebelerinin elinde ders notları şeklinde bir *Mecelle* şerhinin de mevcut olduğu *Osmanlı Müellifleri*'nde belirtilmektedir (I, 389).

BİBLİYOGRAFYA :

Hacı Âdil Bey, *Usûl-i Fıkıh Dersleri ve Ali Haydar Efendi*, İstanbul 1326; *Osmanlı Müellifleri*, I, 388-389; Ebû'l-Ulâ Mardin, *Medent Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa*, İstanbul 1946, s. 9; Gövsa, *Türk Meşhurları*, s. 35; Bilmen, *Kamus*, I, 349; Hasan Basri Erk, *Meşhur Türk Hukukçuları*, İstanbul 1958, s. 303-305; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 586-587; Yaşar Karayalçın — Ahmet Mumcu, *Türk Hukuk Bibliyografyası (Türk Harflerinin Kabûlüne Kadar Yayınlanmış Kitap ve Makaleler 1728-1929)*, Ankara 1972, s. 35; "Ali Haydar Efendi", *TA*, II, 87.

M. AKİF AYDIN

ALİ HAYDAR EFENDİ, Küçük

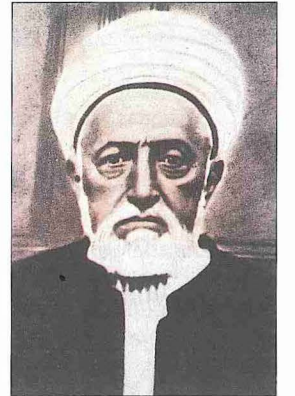
(1853-1935)

Son devir Osmanlı hukukçusu
ve *Mecelle* şârihi.

Haydar Molla veya çağdaşı *Usûl-i Fıkıh* müellifi Haydar Efendi'den (Büyük) yaşça küçük olduğu için Küçük Haydar Efendi diye de anılmaktadır. Soyadı kanunundan sonra Arsebük soyadını almıştır. 15 Receb 1269'da (24 Nisan 1853)

Batum'da doğdu. Babası Dardağanzâde Mehmed Emin Efendi, dedesi Osman Efendi, onun babası Ağa Hüseyin Paşa'nın yerine yeniçeri ağası olan Çineli Ahmed Ağa'dır. İlmîyeden olan babası uzun yıllar İstanbul'da müderrislik yapmış, ilk kanûn-ı esâsiyi hazırlayan heyette yer almış, Mekke kadılığı ve İzmir nâibliği ile Anadolu kazaskerliğinde bulunmuştur.

Ali Haydar Efendi ilk tahsilini Batum'da yaptı; daha sonra İstanbul'a giderek hünkâr imamı Hâfız Reşid Efendi'den ders okudu ve ondan icâzet aldı. Ardından Medresetü'l-kudât'ı bitirdi (1877). İlk adlî vazifesi Burdur kadılığıdır (1880); Uşak (1883) ve Denizli (1883) kadılıklarında bulundu. Daha sonra İstanbul İstinaf Mahkemesi üyeliğine getirildi (1884). Bu vazifede iken Hukuk Mektebi'nde *Mecelle* ve usûl-i muhâkemât-ı hukûkiyye derslerini okutmaya başladı. Ardından sırasıyla İstanbul Bidâyet Mahkemesi ikinci Hukuk Dairesi başkanlığı (1894), Bidâyet Mahkemesi başkanlığı (1894), İstinaf Mahkemesi ikinci Hukuk Dairesi başkanlığı (1899), Temyiz Mahkemesi üyeliği (1900), aynı mahkemenin hukuk dairesi üyeliği, sonra başkanlığı ve Temyiz Mahkemesi başkanlığı görevlerinde bulundu. 1914'te fetva eminliğine getirildi. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesinden hemen sonra 14 Kasım 1914'te ilân edilen cihâd-ı ekberle ilgili fetvayı, fetva emini sıfatıyla Fâtih Camii'nde okuyan Ali Haydar Efendi, aynı zamanda 23 Kasım 1914 tarihli cihad beyannâmesinde imzası bulunan yirmi dokuz kişi arasında da yer almıştır. 1916'da Rumeli kazaskerliği pâyesini elde etti ve aynı yıl emekliye ayrıldı. Tevfik Paşa'nın ikinci sadâretinde kısa bir süre adliye nâzırlığı yaptı (11 Kasım 1918 - 21 Ocak 1919). Bu görevde iken Medine'yi teslim et-

Küçük
Ali Haydar
Efendi